

**Влиянието на Църквата върху търговията с тамян
през IV и V век**

**Christian Influence on the Frankincense Trade
in the 4th and 5th Centuries**

**Златомира ГЕРДЖИКОВА
Zlatomira GERDZHKOVA**

DOI: 10.61836/YMNP2673

Received: 31.08.2024
Available online: 21.11.2024

***Abstract:** The emergence of a new institution with religious and political influence inevitably leads to the imposition of new and the abolition of already established social practices. Some economic activities are affected during such periods – if they do not disappear, they suffer significant losses for a certain period. Such is the case with the incense trade. By the middle of the 4th century, incense was used daily in religious rituals in temples, private homes, and all public places where it was customary to perform them. The establishment of Christianity as the only state-recognized religion on the territory of the Roman Empire led to a sharp decline in the consumption of incense, first in temples and public spaces, and gradually in rituals in private homes. In this sense, the religious practices established by the Church were a barrier to development, which led to the decline of the frankincense trade and some trade centers such as Petra.*

Key words: frankincense, trade, Christianity, Late Antiquity, Roman Empire

JEL: N3, N4, N7

Обсъждайки влиянието на християнството върху търговията с тамян първата ни мисъл би била, че Църквата, като религиозна институция, би я стимулирала и, нещо повече, през IV и V в. вероятно би била фактор за нейното разрастване. В действителност още от средата на IV в. налагането на християнството като доминираща законна религия на територията на Римската империя се оказва не просто пречка за търговията с тамян, но и води до западането или пълното изчезване на търговци и производители.

С настоящата публикация ще направя опит представяйки значението на тамяна за античните средиземноморски общества, да покажа негативното влияние, което налагането на християнството като единствена религия, има върху търго-

вията с тамян. Като пример за мащаба на това влияние ще използвам съдбата на град Петра, който никога не успява да възстанови позициите си на важен търговски център, след унищожителното земетресението от 363 г. Изследването се основава на писмени и археологически свидетелства, епиграфски и нумизматичен материал.

Публикацията е организирана в следната структура. Първо е представен тамянът – основните характеристики на растението, методите за извличане на смолата, обхвата на търговията, както и различните му приложения. Тази чисто информационна част има за цел да покаже значението на тамяна за средиземноморските общества и търговските мрежи, които се създават. Основавайки се на представената информация ще бъде направен опит за оценка на значението на тамяна. Съвсем накратко ще бъде показано и прилагането на тамяна в християнските ритуали. Последната част от публикацията е оставена за анализ на икономическите загуби, които търговията с тамян търпи в резултат на установяването на християнството.

Тамянът

Тамянът е и винаги е бил част от религиозните практики на средиземноморските общества. Историци, филолози и археолозите откриват свидетелства за използването на тамяна в Шумер и Вавилон, още първите фараони в Египет са увековечили изгарянето на тамян по стените на гробниците си, а минойците на Крит, евреите, гърците, римляните, след тях християните и мюсюлманите са оставили множество доказателства за използването му (Groom, 1981, pp. 1–8; McLaughlin, 2014, pp. 29–33). И днес тамянът е част от ежедневието ни, с неговите религиозни, медицински или дори чисто практични приложения, като например – подобряване аромата на затворени помещения.

Тамянът е ароматната смола *olibanum* (ливан), която се добива от дърветата от род *Boswellia* в семейство *Burseracea* (Al-Harrasi et al., 2019). В Античността той е произвеждан основно от принадлежащото към този род дърво *Boswellia sacra* или тамяново дърво (Taylor, 2002, p. 19). Това е широколистно дърво, което стига до височина от 2 до 8 м. Расте по скалисти склонове и дерета, което го прави идеално за сух климат и продължителна суша. Дърветата от семейство *Boswellia* растат само в силно ограничени географски райони – основно Южна Арабия и Източна Африка. Първото подобно описание на тамяна прави Теофраст още през III в. пр.н.е. в своя труд „За растенията“¹.

В Южна Арабия откриваме дърветата от рода *Boswellia* в областите Дофар (склоновете на Кара плана) и източен Хадрат (Hepper, 1969; McLaughlin, 2014, p. 29). Освен, че и днес това са региони, в които се отглежда тамяново дърво, све-

¹ Theophrastus, *Peri phytōn historia* XII, 4.1–2.

дения за Античността откриваме по подробно в Библията, Естествената история на Плиний Стари², Географиите на Страбон³ и Клавдий Птолемей⁴ (подробно за свидетелствата в античните автори вж. Groom, 198, pp. 38–96). Регионът на Южна Арабия е уникален с влажността си, което е основният фактор за добиването на качествен тамян. Колкото по-далече от крайбрежието е растението, толкова по-високо е качеството на продукта, получен от него (Sidebotham, 1986, p. 13). Тамянът от Африка, наричан още тропически тамян, е познат в две разновидности, като видът *Boswellia papyrifera* се среща по-масово – в Етиопия, Судан, Уганда и Централна Африка (Napper, 1969). Не всички дървета от този вид обаче дават качествена продукция, като от изворите ни е известно, че египтяните си набавят ароматната смола от страната Пунт (Smith, 1962, p. 60), която е заемала значителна част от днешния Сомалийски полуостров или т.нар. Африкански рог, разположена на африканското крайбрежие срещуположно на югозападната част на Южна Арабия.

Смолата на тамяновото дърво се извлича, като се прави малък, плитък разрез върху ствола или клоните на дървото, или чрез отстраняване на част от кората му⁵. Върху откритата повърхност се оказва натиск, за да се предизвика нараняване, което води до сълзене на смола. Теофраст свидетелства, че „в дървото се правят разрези както в ствола, така и по клоните, но докато стъблата изглеждали като посечени с брадва, нарезите по клоните са по-плитки. Също така, в някои случаи смолата тече свободно, а в други е залепнала за кората; на някои места отдолу имал подложки, изтъкани от палмови листа, докато на други земята е равна и чиста“⁶. Докато изтича сокът е подобен на мляко – бял на цвят, но като консистенция наподобява мед. При допир с въздуха се втвърдява и цветът ѝ се променя от полупрозрачен до цвят на кехлибар, като има форма на крушовидни сълзи или капчици, които са по-известни като „сълзите на слънцето“. След 2-3 седмици престой на дървото, бучките смола се изстъргват внимателно на ръка и се оставят да се втвърдят още няколко седмици преди да са готови за продажба. След събирането на готовите „сълзи“, мястото се разранява допълнително за нова смола. Сезонът за събирането им е три месеца, като варира от март до средата на юли в зависимост от географския район – целта е да се избягват дъждовете и мъглите, които оказват влияние върху качеството на тамяна (Van Beck, 1960; Napper, 1969; Bradbury, 1988, p. 130). До I в. от н.е. тамянът е събиран един път в годината, но нарасналото потребление наложило добиването на повече продукт и дърветата били „изцеждани“ втори път от октомври до декември, но качеството на тази смола не било толкова добро. Всяко дърво се използвало до три години,

² Pliny, *Naturalis Historia* VI.26; XII, 32, 64-65; XII.34.

³ Strabo, XVI.4.4.I.

⁴ Claudius Ptolemy I.18.

⁵ Pliny, *Naturalis Historia* XII, 32, 58-62; 35, 66-70.

⁶ Theophrastus, *Peri phytōn historia* XII, 4.4-5.

след което се препоръчва да почине за известен период от време. Не всички дървета издържали дългогодишно използване. Една от причините за високата цена на тамяна са посочените ограничения, свързани отглеждането на растението и добиването на смолата; специфичните климатични условия, от които се нуждае, обуславящи ограничения географски ареал на разпространението му; малкият интервал за набавяне на качествени сълзи (само три месеца в годината); високата цена на транспортирането му от местата на добив, до крайните клиенти. Всичко това прави тамяна и продуктите, съдържащи тамян, част от търговията с луксозни стоки на Античността и Късната античност.

Още от V в. пр.н.е. се оформя т.нар. Път на тамяна, който има сухоземни и водни трасета. По него е прекарван суровият тамян от южните части на Арабския полуостров по море към Индия и Китай, през Червено море към Африка и Средиземно море, а по суша керваните от камили са носели ценната стока към пристанищата на Червено море и към Петра, откъдето са намирали своя път към Европа и Азия. Тези пътища са използвани основно за пренасяне и търговия със суровия необработен продукт (Groom, 1981; Peacock, Williams, 2007).

Най-старото сведение за търговията с тамян е от времето на Вавилон, когато кервани пътуват между Индия, Арабия и Сирия. На пазара в Сипар около 2250 г. пр. н.е. търговците обменяли стоки за продукти между които тамян и смирна (Al-Harrasi et al. 2019, p 5). В шумерски надписи тамянът се споменава още през 2300–2100 г. пр. н.е. където се казва, че „смолата от тамян в чували е пристигнала с лодки“ (Steinkeller, Postgate, 1992). Сред запазените асирийски и вавилонски документи има и официални търговски списъци, в които откриваме и код за тамяна, като и информация за опитите за налагане на държавен контрол на търговията с Южна Арабия (Snell, 1982).

Пиковият износ на тамян от Южна Арабия за Римската империя е над 3000 тона годишно и е засвидетелстван за I в. от н.е. (Al-Harrasi et al. 2019, p. 5; Coder, 2011). По това време общата стойност на стоките, влезли в Римската империя, е изчислена на 100 милиона сестерции, като повече от половината са за тамян, изцяло доставен от Арабия (Ben-Yehoshua et al. 2012).

Приложение на тамяна

Подобен внос за Римската империя предполага широко използване на тамяна и то с повече от едно приложение. Вече бе установено, макар и схематично, че не само римляните, а всички средиземноморски общества са големи консуматори на различни видове ароматни смоли, основните от които са тамян и смирна.

Асирийци, вавилонци, шумери и акадци са използвали тамяна в повечето от религиозните си ритуали за прикървяване. От писмените извори и археологическите свидетелства знаем, че египтяните, евреите, римляните, гърците, дори бритите и галите горят тамян по време на религиозните и култовите си церемо-

нии. Всички те вярвали, че пушекът пренася молитвите към боговете. Египтяните прикъдявали около идолите си толкова често, че в големите храмове имало специални помещения за складиране на ароматни смоли (Brun, 2000). Документирано е, че за празника Бел във Вавилон всяка година са използвани 45 тона тамян (Coder, 2011; Al-Harrasi et al. 2019, p. 6). Извън храмовете и светилищата, прикъдяване с религиозни цели са извършвали римляните, като всяка сутрин са правили приношение пред семейните богове – лари, на специално определено място в дома (Flower, 2017, pp. 31–32). Гърците са сред последните народи, които включват горенето на тамян като приношение към боговете си. Диоген свидетелства, че Питагор е този, който предложил принасянето на животно в жертва на боговете да бъде заменено с изгаряне на тамян⁷.

Тамянът е използван и в погребалните ритуали на египтяни, гърци и римляни (подробно представено в McLaughlin, 2014, pp. 30–32). Преди десетина години британски учени откриха в затворено погребение от III – IV век торбичка с тамян, поставена сред ценностите на погребания – дама от градския елит (Kennedy, 2014). Кутийка с тамян е открита и в погребалната камерата на Тутанкамон (Groom, 1981, p. 1).

Без съмнение изгарянето на тамяна при различни религиозни ритуали е най-масовото използване на ароматни смоли – както за публични, така и за частни, семейни ритуали. Повечето примери, които бяха приведени ясно показват, че тамянът и разбира се други ароматни смоли, са използвани регулярно в различни общи за големи или малки групи от хора (от държавата до сборища на гадатели) ритуали.

Къде може да търсим причините за това масово използване на тамяна? Както днес, така и през Античността най-важното и високо ценено свойство на тамяна е противовъзпалителното му действие върху целия организъм – и в течно, и в газообразно състояние (Riyani et al. 2017). Ако оставим настрана чисто религиозната интерпретация на всички възможни религии и се обърнем към съвременните медицински изследвания, става ясно, че вдишването на пушека от доброкачествен тамян подпомага функцията на белите дробове, спомага за лекуването на респираторни заболявания и дори предпазва от разпространението на респираторни вируси (Almeida-da-Silva et al. 2022). Освен това тамянът има и чисто успокояващо въздействие. В този контекст изгарянето на тамян при събирането на много хора в затворени пространства или дори на открито може да спомогне за спиране на разпространяването на сезонни болести или дори да намали напрежението или екзалтацията, която обикновено се натрупва при продължително взаимодействие на повече индивиди.

Едно от най-ранните свидетелства за лечебните свойства на тамяна е Еберският папирус от 1500 пр. н.е. където ароматната смола е описана като съставка на лекарства, които се използват за лечението на болно гърло и възпаление на

⁷ Diogenus Laertius, *Life of Pythagoras*, 8.

ларинкса, подпомагащи контрола на повръщането и успокояващи астматични пристъпи, както и спирането на кървене. Днес тамянът е част от изследванията за лек на рака, за забавяне стареенето на клетките, както и за борба с алцхаймер и деменция (Marefati et al., 2021).

Не на последно място трябва да споменем, че археолозите откриват тамяна и като съставка на различни козметични продукти, основно в кремове и парфюми. Ароматните и лечебните му свойства, описани по-горе, го правят важна съставка за козметичните продукти, които много често са имали за цел предпазване от определени болести.

Християнството и тамяна

В началото на IV в. християнството е признато за законна религия, а при управлението на император Теодосий I (379–395) постепенно всички езически практики са забранени. Въпреки, че тамянът е споменат 22 пъти в Библията и тримата влъхви поднасят три дара на новородения Месия Иисус – тамян, смирна и злато, християнството не използва тамян в религиозните си практики до началото на VI в. Нещо повече, Отците на Църквата свидетелстват, че тамянът и другите ароматни смоли са забранени за използване в общението с Господа.

Започвайки от II в. автори като Агенагор⁸, Тертулиан⁹, Климент Александрийски¹⁰, Арнобий¹¹, Лактанций¹² и Августин¹³ описват, че християнският Бог не изисква кръв или пушек, нито дори сладкия аромат на цветя и тамян, жертвата, която те принасят е много по ценна от стойността на зърната на тамяна. Първи, който споменава прикървяването в църквите е Псевдо-Дионисий ок. 520 г.¹⁴

От казаното дотук можем да направим следното обобщение. До края на IV в. тамянът е използван ежедневно в религиозните ритуали, погребалните практики, с медицинска и козметична цел. Населението на Римската империя, което към това време обхваща почти всички средиземноморски общества, включително Британия, наброява между 55 и 75 милиона души (Bowman, Willson, 2011, p. 2)¹⁵. Разбира се не всички живеещи в и около Римската империя са могли да си позволят да използват тамян ежедневно. Около 15% от цялото население (средно 9 милиона) живее в

⁸ Athenagoras, Legatio, 13.

⁹ Tertullian, Appol. C. XLIII.

¹⁰ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς Strom. VI.32, VII; Paedagog. II.67.

¹¹ Arnobius, Adv. Gentes, Lib. VII.

¹² Lactantius, Div. Inst. Epil., 2; Divin Inst. Vi.25.

¹³ Augustinus, Psalm XL.

¹⁴ Pseudo-Dionysius Areopagita, De Coelesti Hierarchia, III, 2.3.3.

¹⁵ Изчисляването на населението на една империя, като римската, няма как да има претенции за точност. За различните методи за правене на демографски анализ вж. Scheidell 2001, pp. 49–72.

градовете, които са основни консуматори на тамян. Ако приемем изчисленията на Шайдел и Фрийзен (Scheidel, Friesen, 2009, pp. 84–85), че най-богатата прослойка на империята е около 8%, а “средната класа” е между 6 и 12%, то ако вземем като средна стойност 9%, заедно с най-богатите прави средно 1 500 000 потребяващи постоянно тамян. Както беше представено, от 363 г. практикуването на езически ритуали в Римската империя е забранено, а изгарянето на тамян е заклеява като езическа практика. Освен това официалната позиция на Църквата е ограничаване използването на козметични продукти и посещаване на обществените бани. Така потреблението на тамяна е сведено до медицинското му приложение и до тайно изпълняваните езически ритуали. Резкият спад в потреблението, разбира се, води до пропорционален спад на продажбите, което от своя страна оказва негативно влияние върху търговците. Производителите успяват да запазят икономическите си позиции, тъй като част от африканския и огромният азиатски пазар продължават да изкупуват продукцията им, но последните започват да търпят рязко понижаване на приходите.

Как можем да илюстрираме нагледно влиянието, което действията от страна на християнската църква имат върху търговията с тамян? Нито археологическите, нито писмени свидетелства могат да ни предоставят достатъчно информация за спада в търговията с тамян. Затова се налага да потърсим косвени данни, които да разкрият мащаба и трайният ефект от негативното влияние на християнството. Като пример може да послужи съдбата на град Петра, един от най-важните пазари, търгуващи основно с тамян и продукти, съдържащи тамян.

Последните столетия от активното функциониране на Петра като търговски център са може би един от най-драматичните примери, които могат да бъдат приведени за онагледяване на последиците от резкия спад на потреблението на тамян. До I в. от н.е. Петра е център на търговията с ароматни смоли от Южна Арабия и един от най-богатите градове в Средиземноморието. Присъединяването на Набатейското царство към Римската империя обаче поставя началото на залеза на скалния град. Пазарът на тамян е изместен в Палмира, който е обявен за столица на новата римска провинция, което се оказва първият фактор за сричане на приходите на Петра от препродаването на суровия тамян. Допълнително влияние върху спада на търговския трафик през града оказва налагането на по-евтиния път по вода през Червено море. Резкият спад на постъпленията от търговията с тамян обаче не води до замирането на града (Fiema, 2003, pp. 39–40; Joneson, 1987). За да се справи с новата икономическа ситуация, населението на Петра започва да обработва суровия тамян и поставя началото на собствено производство на луксозна козметика и ароматни масла. Потреблението на техните продукти добива размери, които налагат изработването на място на съдове за пренасянето на тази козметика до крайните потребители. Това са т.нар. унгвентарии, основно глинени и много рядко стъклени съдове, останки от които се откриват на територията на цялата късна римска империя (Khairy, 1980).

Находчивостта на жителите на Петра и търговският им нюх позволява адаптирането им. Те не просто оцеляват, а запазват стопанските си позиции и приходите от търговската си дейност. През II и III в. Петра успява да се възстанови и въпреки, че никога не достига величието си от преди I в., продължава да е един от водещите търговски центрове на Изтока.

През III в. се наблюдава спад на потреблението на тамян в Римската империя, резултат от общото свиване на пазара и рязкото намаляване на потреблението. Като важен търговски център Петра е засегната и приходите на града намаляват. През IV в. повечето градове в империята успяват да възвърнат икономическата си стабилност и да възобновят търговската си дейност до нивата от предишните векове. Процесът на възстановяване на Петра обаче е прекъснат, когато през 363 г. силно земетресение разрушава голяма част от града. Повторното изграждане на обществените и жилищните сграда изисква наличието на голям финансов ресурс, с какъвто градът не разполагал и трябвало да събере за по-дълъг период от време. Обаче, само двадесет години по-късно християнските ритуали изместват езическите практики и търговията с продукти от тамян не просто намалява, а, както бе посочено по-горе, до края на IV в. на практика е сведена от минимум. В резултат на това, така необходимите на Петра приходи от търговията с тамян се оказват недостатъчни, за да се продължи не само с възстановяването на града, но и с изхранването на неговите жители, и той спира да функционира като търговски център.

В заключение можем да кажем, че появата на християнската Църква като нов религиозен фактор в Римската империя оказва трайно негативно влияние върху търговията с тамян в Средиземноморието и води до западането или изчезването на малките и средни търговци, специализирали в продажбата на тамянови продукти. Резкият спад на приходите е толкова голям, че дори град като Петра вече не разполага с ресурси, за да осигури достатъчно средства за възстановяването си след поредното природно бедствие.

REFERENCES:

- Al-Harrasi A., Abdul Latif Khan, Sajjad Asaf, Ahmed Al-Rawahi, *Biology of Genus Boswellia*, Springer, 2019. doi.org/10.1007/978-3-030-16725-7-1
- Almeida-da-Silva, Cássio Luiz Coutinho, Nallusamy Sivakumar, Homer Asadi, Anna Chang-Chien, M. Walid Qoronfleh, David M. Ojcius, and Musthafa Mohamed Essa. 2022. 'Effects of Frankincense Compounds on Infection, Inflammation, and Oral Health', *Molecules*. Vol. 27, no. 13: 4174. <https://doi.org/10.3390/molecules27134174>
- Ben-Yehoshua, S., Borowitz, C., Hanus, L., 2012. Frankincense, Myrrh, and Balm of Gilead: Ancient Spices of Southern Arabia and Judea. *Horticultural Reviews*, vol. 39, pp. 1–76.

- Bowman, A., A. Wilson, 2011. Introduction. In: A. Bowman, A. Wilson (eds), *Settlement, Urbanization, and Population*. Oxford: Oxford University Press, pp. 55–75.
- Bradbury, L., 1988. Reflections on Traveling to the “God’s Land” and Punt in the Middle Kingdom, *Journal of the American Research Center in Egypt*, vol. 25, pp. 127–156.
- Brun, J.-P., 2000. The production of perfumes in antiquity: The cases of Delos and Paestum. *American Journal of Archaeology*, vol. 104, pp. 277–308.
- Fiema, T., 2003. *Roman Petra (AD 106–363): A Neglected Subject*, *Zeitschrift des Deutschen Palastina – Vereins*, 119.1, pp. 38–59.
- Flower, H., 2017. *The Dancing Lares and the Serpent in the Garden: Religion at the Roman Street Corner*. Princeton: Princeton University Press.
- Groom, N., 1981. *Frankincense and Myrrh: A Study of the Arabian Incense Trade*. London: Longman.
- Hamidpour, R. Spheila Hamidpour, Mohsen Hamidpour, Mina Shahlari, Roxanna Hamidpour, Chemistry, Pharmacology and Medicinal Property of Frankincense (Boswellia Species): From the Selection of Traditional Applications to the Novel Phytotherapy for the Prevention and Treatment of Serious Diseases, *Global Journal of Medical Research: Pharma, Drug Discovery, Toxicology and Medicine*, 15.3, 2015, pp. 15–22.
- Hepper F., 1969. Arabian and African Frankincense Trees. *The Journal of Egyptian Archaeology*, vol. 55, pp. 66–72.
- Holleran, C., A. Pudsay, 2011. Introduction: Studies in ancient historical demography. In: Holland, C., A. Pudsay (eds). *Demography and the Graeco-Roman World: New Insights and Approaches*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–13.
- Johnson, D., 1987. Nabaatean Trade: Intensification and Culture Exchange. The University of Utah unpublished dissertation.
- Kennedy, M., 2014. Sweet discovery: frankincense found in Roman burial sites across the UK, *The Guardian*, 4.12.2014 – /10.10.2024/
<https://www.theguardian.com/uk-news/2014/dec/04/frankincense-found-roman-burial-sites-britain>
- Khairy, N.J., 1980. Nabataean Piriform Unguentaria. *Bulletin of American School of Oriental Research*, 240, pp. 85–91.
- Marefati, N., Khamse, S., Mansouri S., Hosseini, M., Anaeigoudari A., 2021. Effects of Boswellia serrata resin on central nervous system: a mini review. *Physiology and Pharmacology*, vol. 25, pp. 288–295.
- McLaughlin, R., 2014. *The Roman Empire and the Indian Ocean: The ancient world economy and the kingdoms of Africa, Arabia and India*. Barnsley: Pen&Sword Military.

- Peacock, D., D. Williams (eds), 2007. *Food for the Gods: New Lights on the Ancient Incense Trade*. Oxford: Oxbow Books.
- Riyami, A., N. Manthary, S. Bufafi, S. Saidi, 2017. Comparison of Chemical Composition and Antioxidant Activity of Essential Oil of Gum-Resin Obtained from *Juniperus excelsa* and *Boswellia sacra*, *Asian Journal of Chemistry*, vol. 29.11, pp. 2570–2574.
- Scheidel, W., 2001. Progress and problems in Roman demography. In: W. Scheidel (ed), *Debating Roman Demography*. Leiden: Brill, pp. 1–82.
- Scheidel, W. 2020. Roman wealth and wealth inequality in comparative perspective. *The Journal of Roman Archaeology*, vol. 33, pp. 341–353.
- Scheidel, W., S. Friesen, 2009. The size of the Economy and the Distribution of Income in the Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, vol. 99, pp. 61–91.
- Sidebotham, St., 1986. *Roman Economic Policy in the Erythra Thalassa, 30 B.C. – A.D. 217*. Leiden: Brill.
- Singer, C., 2007. The Incense Kingdoms of Yemen: An Outline History of the South Arabian Incense Trade. In: D. Peacock, D. Williams (ed), *Food for the Gods. New Light on the Ancient Incense Trade*. Oxford: Oxbow Books, pp. 4–27.
- Snell, D.C., 1982. Ledgers and prices: Early Mesopotamian merchant accounts, Yale University Press.
- Steinkeller, P., Postgate, J. N., (1992). Third-millennium legal and administrative texts in the Iraq Museum, Baghdad (Vol. 4). Winona Lake: Eisenbrauns.
- Van Beek, G. 1960. Frankincense and Myrrh. *The British Archaeologist*, vol. 23.3, pp. 70–95.
- Taylor, J., 2002. *Petra and the lost kingdom of Nabateans*. Cambridge: Harvard University Press.

Corresponding address:

Zlatomira Gerdzhikova – Associate Professor, PhD

Institute of Balkan Studies with Center of Thracology “Prof. Alexander Fol”

Bulgarian Academy of Sciences

45 Moskovska St, 1000 Sofia

Tel. +359 886 753 023

e-mail: gerdzhikova@balkanstudies.bg

<http://orcid.org/0000-0002-4547-8548>